

Dział: Ogrodnictwo

ISSN 1897-7820

http://www.npt.up-poznan.net/tom2/zeszyt4/art_47.pdf

Copyright ©Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu

PAWEŁ ADAMIEC

Katedra Kształtowania Krajobrazu
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

WYKORZYSTANIE WALORÓW PRZYRODNICZO- -KRAJOBRAZOWYCH DOLIN RZECZNYCH LUBLINA W REKREACJI

Streszczenie. Układ przestrzenny Lublina w znacznym stopniu został uwarunkowany przez trzy rzeki: Bystrzycę, Czechówkę i Czarniejówkę. Niepokojącym zjawiskiem jest coraz częstsze zabudowywanie dolin tych cieków pod obiekty usługowe i mieszkaniowe, z jednoczesną utratą potencjalnych terenów rekreacyjnych i walorów krajobrazowych. Jedynie częściowe wykorzystywanie ich możliwości nie pozwala na sprawne funkcjonowanie systemu wypoczynkowego miasta. W artykule, na podstawie badań przeprowadzonych w obrębie dolin rzecznych (waloryzacja przyrodniczo-krajobrazowa), wskazano przyrodniczo cenne obszary oraz miejsca mogące służyć rekreacji. Określono także tereny, które w wyniku złej gospodarki zatracają wartości środowiskowe. Sformułowane wnioski dotyczą kierunków przyszłego zagospodarowywania terenów nadrzecznych Lublina, w kontekście ich potencjału, umożliwiającego rozwój funkcji wypoczynkowych.

Słowa kluczowe: krajobraz kulturowy, waloryzacja, rekreacja i wypoczynek w mieście

Wstęp

Bystrzyca, Czechówka i Czarniejówka odegrały ogromną rolę w kształtowaniu przestrzeni Lublina. Coraz częstsze zabudowywanie dolin tych cieków powoduje utratę potencjalnych terenów rekreacyjnych i walorów krajobrazowych. Możliwości, jakie oferują te obszary, zostały wykorzystane w niewystarczającym stopniu, co nie pozwala na sprawne funkcjonowanie systemu wypoczynkowego miasta.

Celem artykułu jest wskazanie terenów cennych przyrodniczo, mogących służyć rekreacji oraz zatracających wartości środowiskowe. Na podstawie badań przeprowadzonych w obrębie dolin rzecznych sformułowano wnioski dotyczące kierunków ich przyszłego zagospodarowywania w kontekście potencjału umożliwiającego rozwój funkcji wypoczynkowych.

Metoda badań

Badania w obrębie dolin rzecznych Lublina były prowadzone pomiędzy marcem a majem 2008 roku. Obejmowały one obszar spływu cieków w obrębie granic miasta. Ocena walorów-przyrodniczo krajobrazowych opiera się na elementach metody krzywej wrażeń Kazimierza Wejcherta. Została przeprowadzona podczas pieszej eksploracji terenów wzdłuż Bystrzycy, Czerniejówki i Czechówki. Odpowiednio przekształcona skala umożliwiła określenie ilościowego i jakościowego natężenia bodźców, stopnia zurbanizowania oraz degradacji poszczególnych obszarów.

Ocena odbioru poszczególnych terenów jest oceną subiektywną i w zależności od sposobu postrzegania danej osoby oraz czułości na piękno (bądź jej braku) może być zmienna. Jednak elementy krajobrazu, takie jak masy zieleni, intensywne barwy oraz zaśmiecenie przestrzeni, oddziałują zarówno na osoby mało, jak i bardzo wrażliwe (JANECKI 2003). Na nasz układ nerwowy ma szczególny wpływ roślinność, która działa uspokajająco i pozwala na regenerację sił (JANECKI 1983).

Stopnie skali 8-9-10:

- wysokiej jakości bodźce, silnie oddziałujące na zmysły,
- podział w zależności od klasy wrażeń oferowanych przez poszczególne tereny oraz znaczenie w systemie przyrodniczym i w systemie wypoczynkowym miasta.

Stopnie skali 5-6-7:

- duża ilość pozytywnych wrażeń, przydzielana do kategorii w zależności od roli pełnionej w systemie przyrodniczym miasta oraz stopnia zatracenia walorów środowiskowych.

Stopnie skali 2-3-4:

- niskiej jakości wrażenia zmysłowe,
- obszary selekcyonowane według stopnia degradacji.

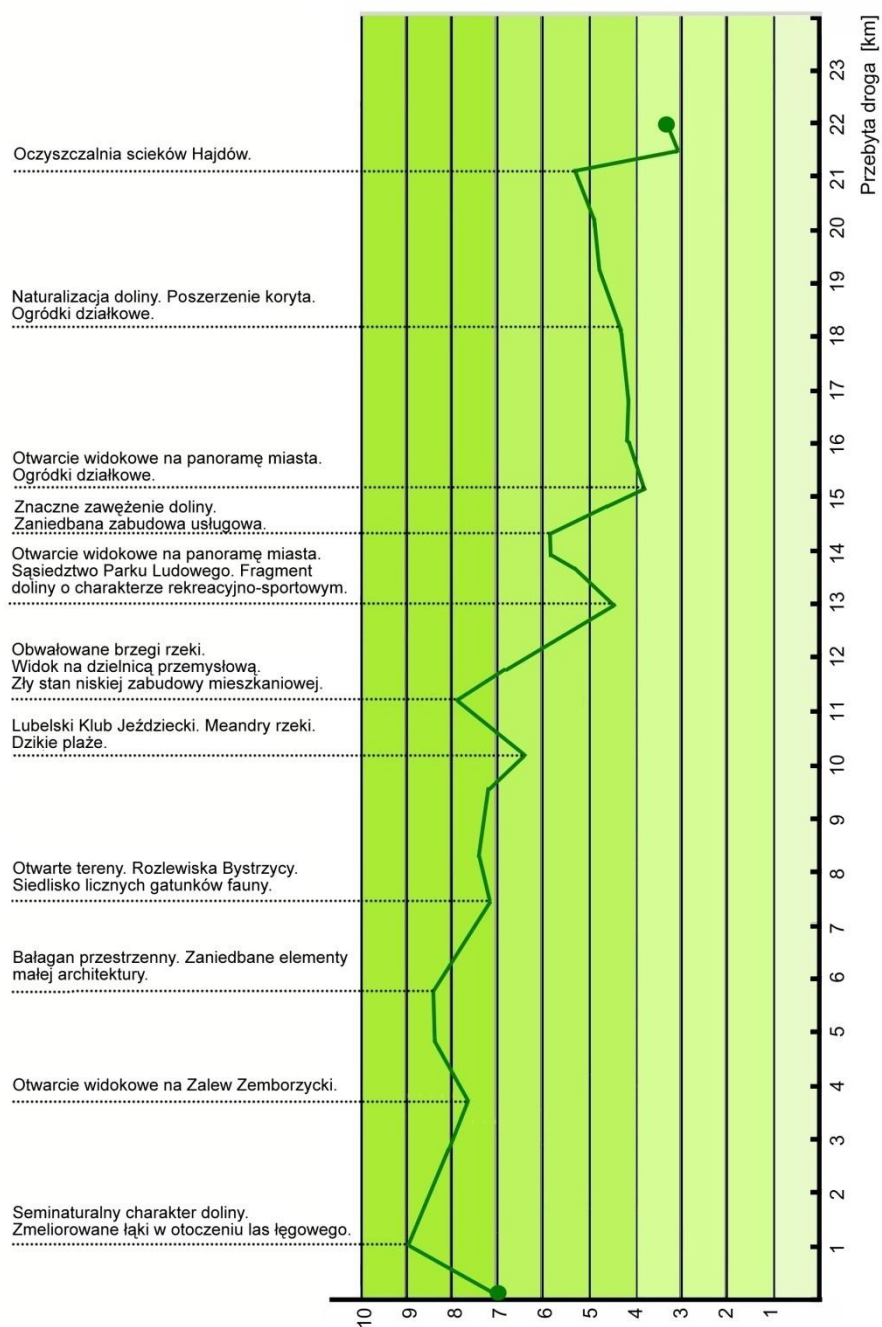
Stopień skali 1:

- niewielka ilość wrażeń w znikomym sposób wpływająca na percepcję.

Przedmiot badań

Bystrzyca

Dolina największego ciekę Lublina przecina miasto, oddzielając jego część zachodnią, położoną na Płaskowyżu Nałęczowskim, od wschodniej, ulokowanej na Wyniosłości Giełczewskiej. Całkowita długość Bystrzycy wynosi 74 km; w obrębie miasta mierzy 22,5 km i od wielu lat pozostaje w klasie III i IV. Wyraźny jest podział rzeki na kilka odcinków zróżnicowanych pod względem zagospodarowania oraz nasycenia walorami przyrodniczymi i kulturowymi.

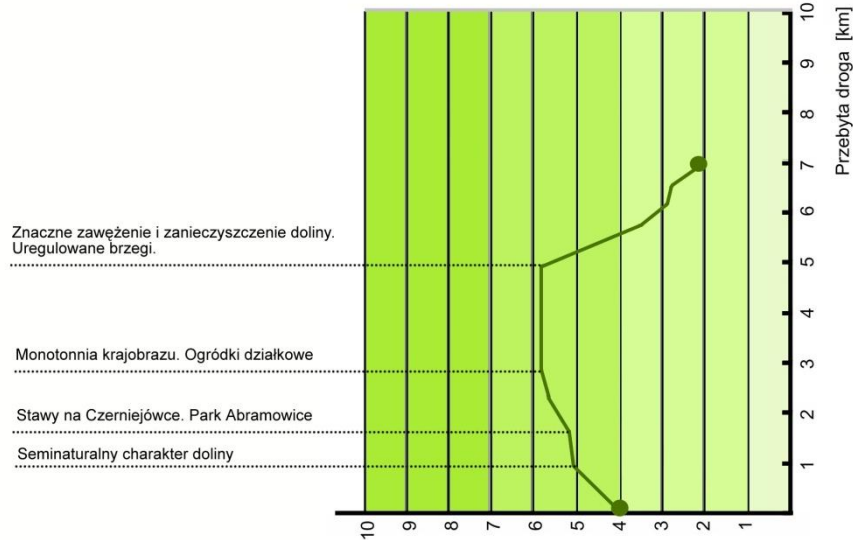

Rys. 1. Krzywa wrażeń – Dolina Bystrzycy

Fig. 1. Curve of impressions – Valley of Bystrzyca river

Czerniejówka

Struga będąca prawobrzeżnym dopływem Bystrzycy, uchodzi do niej na terenie dzielnicy Bronowice. Jej źródła znajdują się we wsi Piotrków. W granicach miasta mierzy około 7 km. Wody utrzymują się w klasie IV. Przepływa przez dzielnice: Abramowice, Dziesiąta i Kośminek. Jej koryto zostało zawężone, przy jednoczesnej silnej zabudowie w jego bezpośrednim zasięgu.

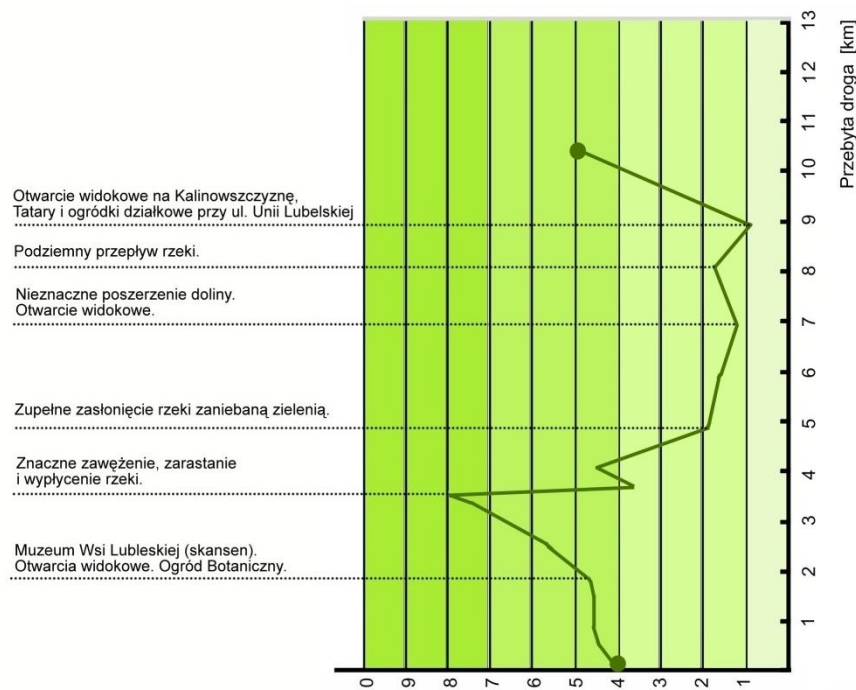
Rys. 2. Krzywa wrażeń – Dolina Czerniejówki
Fig. 2. Curve of impressions – Valley of Czerniejówka river

Czechówka

Ciek ten przepływa obok Ogrodu Botanicznego i wzdłuż al. Solidarności, rozdzielając Czechów i Wieniawę. Źródła znajdują się na terenie wsi Motycz. W obrębie Lublina mierzy około 10 km. Część jej odcinka, od 1937 roku, na terenie dworca PKS, przebiega pod ziemią. Uchodzi do Bystrzycy na terenie dzielnicy Tatary. Do początku XX wieku na Sławinku znajdowało się uzdrowisko z mineralnymi wodami pochodzącymi z Czechówki. Obecnie prace melioracyjne częściowo zmieniły bieg jej koryta, a sama rzeka jest o wiele płytsza i węższa.

Wyniki

Za najbardziej wartościowe dla turystyki formy krajobrazu kulturowego w obrębie rzek Lublina zostały uznane fragmenty dolin o szerokim korycie, dużych otwarciach widokowych na panoramę miasta oraz o znacznym udziale zieleni w budowaniu przestrzeni. Przeważająca ilość analogicznych form ukształtowania terenu znajduje się

Rys. 3. Krzywa wrażeń – Dolina Czechówki

Fig. 3. Curve of impressions – Valley of Czechówka river

wzdłuż spływu Bystrzycy, co czyni ją najcenniejszym elementem analizowanego układu hydrologicznego. Rzeka ta posiada liczne walory przyrodnicze (np. jest ostoją dla wielu gatunków fauny, w jej skład wchodzi duże seminaturalne kompleksy roślinności), silnie oddziaływające na zmysły, które stanowią o jej ogromnej roli w budowanie systemu przyrodniczego miasta. Pomimo dość dużej urbanizacji terenów towarzyszących ciekowi, jakość doznań werbalnych na poszczególnych odcinkach utrzymuje się na zbliżonym, wysokim lub średnim poziomie. Zdecydowanie jakościowo lepsze wrażenia towarzyszyły eksploracji w części południowej rzeki – gdzie zachowała ona seminaturalny charakter. Obecność w tej części Bystrzycy Zalewu Zemborzyckiego oraz otwartych przestrzeni, aż do ulicy Janowskiej, stanowi o ogromnej atrakcyjności tych miejsc, zarówno pod względem przyrodniczo-krajobrazowym, jak i turystycznym. Zacieśnienie się koryta w części typowo miejskiej, zabudowa sięgająca często brzegów skarpy, wpływy dzielnicy przemysłowej oraz duży bałagan przestrzenny znacznie obniżają naturalne wartości rzeki. Pozytywnego postrzegania krajobrazu „bronią” duże płaty zieleni (Lubelski Klub Jeździecki, park Ludowy, ogródki działkowe), otwarcia widokowe na Stare Miasto bądź na Wzgórze Czwartkowe oraz zwierzęta, ciągle egzystujące w obrębie cieków. Dzięki ścieżce rowerowej, poprowadzonej prawie na całej długości spływu w mieście, można swobodnie przemieszczać się wzdłuż rzeki.

Ogólna analiza walorów Bystrzycy prowadzi do wniosku, że straciła ona znaczną ich część. Ze względu na zalew i inne bariery przestała pełnić funkcję korytarza biolo-

gicznego. Do dzisiaj znajduje się pod wpływem negatywnych czynników oraz ciągłych przemian – jednak mimo tego nadal jest najważniejszym ciągiem ekologicznym Lublina, pełniącym funkcję klimatyczną i hydrologiczną.

Obszary wzdłuż Czerniejówki wymagają znacznych przemian, lecz nie są terenami o zatraconych walorach środowiskowych. Cześć południowa ciek, dzięki dość szerokiej dolinie oraz dużym udziałem roślinności przywodnej i łąkowej, daje poczucie bliskości natury, a co za tym idzie – spokoju i wyciszenia. Elementy, takie jak stawy, kładki czy tamy, nadają poszczególnym wnętrzom charakter uroczysk – niestety pozytywny odbiór przestrzeni bardzo szybko ulega zmianie z powodu znacznego zaśmiecenia terenu i szpetnych elementów infrastruktury oraz uzbrojenia terenu. Dalsza część doliny Czerniejówki, przebiegająca przez strefę niskiej zabudowy mieszkalnej, została znacznie zawężona i obwałowana. Zbocza odcinka przecinającego centrum usługowe zostały wyłożone betonową kratką. Całość zatraciła większość walorów przyrodniczych i została wchłonięta przez rozrastającą się kubaturę.

Oceniając wartości Czerniejówki, można stwierdzić, że struga ta w dużym stopniu uległa degradacji. W podsystemie biologicznym systemu przyrodniczego miasta pełni ona rolę „sięgacza”, natomiast w hydrologicznym i klimatycznym – korytarza ekologicznego. Jakość i ilość doznań na całej długości spływu jest znacznie zróżnicowana.

Dolina Czechówki charakteryzuje się najbardziej skrajnymi ocenami walorów na poszczególnych odcinkach. Z jednej strony na terenie skansenu naśladuje ona fragment Powiśla; jest uformowana w pełen ekspresji staw z wyspą, otaczają ją masy zieleni, z drugiej, w swoim końcowym biegu, zawęża się do 50 cm rowu przy ruchliwej drodze, aby zniknąć w podziemnym, betonowym kanale. Wypływa na terenie ogródków działkowych, stanowiących nadal, mimo znacznego zanieczyszczenia, największy węzeł ekologiczny na terenie Lublina.

W przypadku Czechówki można mówić o znacznej degradacji poszczególnych odcinków. Mimo dużej roli tej doliny w krajobrazie i morfologii Lublina, przestała ona częściowo pełnić funkcje ekologiczne, na co wpłynęło uregulowanie jej przepływu oraz silne skażenie (metale ciężkie, środki uprawy i ochrony roślin). W przeciwieństwie do Bystrzycy i Czerniejówki, Czechówka nie stanowi dużego urozmaicenia w części typowo miejskiej. Jest zasłonięta źle pielęgnowaną zielenią, często całkowicie zarasta. Całego terenu rzeki „bronią”, duże otwarcia widokowe oraz urokliwość niewielkich fragmentów.

Wytyczne do kształtowania dolin rzecznych Lublina

Waloryzacja rzek Lublina przynosi dość mało optymistyczne wyniki. Cieki te zatraciły i ciągle tracą wszystko to, co mogło być elementem wyróżniającym miasto. Zbyt duże zurbanizowanie tych terenów oraz stawianie interesów i zysków ponad to, co unikalne, spowodowało, że nie mają one wystarczającego wpływu na poprawienie stanu psychofizycznego ludzi. Bezmyślność w działaniu mieszkańców jest widoczna w szybkich decyzjach, odnośnie zagospodarowania dolin rzek, bez wcześniejszych kompleksowych analiz i badań. Odnosi się wrażenie, że zapomniano o roli układu wodnego Lublina i o tym, że miał duży wpływ na dzisiejszy charakter miasta.

Poprzez zaniedbanie poszczególnych fragmentów dolin, nie możliwe jest sprawne funkcjonowanie systemu wypoczynkowego miasta. Często miejsca mogące służyć wypoczynkowi są niedostępne bądź niebezpieczne. Lokowane na terenach zupełnie nieprzystosowanych do rekreacji, stanowią zagrożenie dla osób z nich korzystających. Istniejące ścieżki rowerowe nie wystarczają, aby zaspokoić potrzeby mieszkańców Lublina. Nadal brakuje sieci, która łączyłaby ciągi komunikacyjne między sobą.

Usprawnienia powinny objąć również system przyrodniczy miasta. Likwidacja barier ekologicznych na rzekach, zapewnienie ciągłości w przepływie materii, energii i informacji, usunięcie drastycznych granic pomiędzy poszczególnymi jednostkami zagospodarowania terenu, zapewnienie zgodności siedliskowej nasadzeń, spowoduje automatyczną i samoistną rozbudowę tego systemu. Często wystarczą niewielkie udoskonalenia, aby krajobrazowi przywrócić należyty ład.

Na podstawie wyników badań i wyciągniętych z nich wniosków sformułowano wytyczne, odnośnie kształtowania dolin rzecznych Lublina, w celu możliwości wprowadzenia i usprawnienia funkcji rekreacyjno-wypoczynkowych. Należy dążyć do odtworzenia naturalnego stanu środowiska przyrodniczego, jednocześnie próbując sprostać potrzebom wypoczynkowym mieszkańców (TRZASKOWSKA i SOBCZAK 2007).

W obrębie Bystrzycy powinno się zagospodarować tereny wysypiska przy ul. Janowskiej oraz znacznie poprawić standardy wypoczynku nad zalewem. Rozbudowa i powiązanie kompozycyjne w jeden ogromny kompleks Lubelskiego Klubu Jeździeckiego, parku Politechniki, parku Ludowego i parku Rusałka, dałoby interesujący efekt. Miejsca te, wraz ze stadionami i MOSIREM, powinny pełnić rolę centrum sportowo-rekreacyjnego, rozlokowanego wzdłuż rzeki. Należy poddać reorganizacji wszystkie ogrody działkowe od Zalewu do Bronowic, w celu wprowadzenia jednolitej zabudowy i uzbrojenia. Warto byłoby przekwalifikować na park miejski teren ogródków działkowych przy ul. Unii Lubelskiej i al. Tysiąclecia. Rewolucyjnym rozwiązaniem na tym terenie, nawiązującym do historycznego Stawu Królewskiego, byłby zbiornik powstały na zbiegu trzech lubelskich rzek. Na wolnych otwartych przestrzeniach powinno się utworzyć boiska, korty tenisowe, miejsca do biwakowania i ławki. Do ścieżki rowerowej wzdłuż Bystrzycy należy poprowadzić więcej podłączeń z osiedli bądź centrum. Układy rekreacyjnych ciągów pieszych i jezdnych muszą być lokowane w taki sposób, aby tworzyły swoistą pajęczynę powiązań. Dolina rzeki powinna stanowić przestrzenny układ rekreacyjny, rozciągający się od Zalewu Zembrzyckiego, aż po planowany na Ponikwodzie, park miejski. Ważnym zadaniem jest udostępnienie, odsłonięcie i wyeksponowanie zabytków w krajobrazie kulturowym, takich jak panorama Starego Miasta, Młyn Krauzego i Wzgórze Czwartkowe. Takie zabiegi w znacznym stopniu podniosą walory widokowe dolin. Poprzez uzupełnienie i rekompozycję zieleni wzdłuż rzeki, będzie możliwe utrzymanie i wzbogacenie występujących wartości przyrodniczych oraz częściowa renaturalizacja. Powinno się ustanowić nieprzekraczalne strefy ochrony dolin rzecznych przed zabudową i innymi formami zainwestowania oraz kategoryczny zakaz odprowadzania nieczystości do rzek.

Tereny wzdłuż Czerniejówki wymagają działań mających na celu uporządkowanie przestrzeni. Strefa doliny rzeki na odcinku od Pawiej do Fabrycznej powinna zostać poszerzona i udostępniona dla spacerowiczów i sportowców. Warto, aby głównym celem przyświecającym zmianom było odbudowanie charakteru korytarza biologicznego cieku oraz renaturalizacja rzeki w południowym jej biegu. Należy poddać reorgani-

zacji bardzo swobodnie funkcjonujące ogródki działkowe pomiędzy ul. Głuską a Pawią. Powiązane z doliną powinny zostać park Abramowice i park Bronowice.

Wzdłuż Czerniejówki i Czechówki powinno się poprowadzić ścieżki rowerowe i szlaki piesze – przy ostatniej z nich ciąg ten powinien mieć charakter bulwarowy. Pozwoliłoby to na wydobycie wartości kulturowych tego miejsca. Utworzenie kilku otwartych widokowych na centrum, poszerzenie i odmulenie koryta oraz likwidacja zakładów usługowych, na rzecz powołania w dolinie terenów zieleni wzdłuż alei Solidarności, umocniłoby przyrodniczą rolę rzeki. Tereny Wieniawy i Ogrodu Saskiego powinny zostać powiązane. Możliwe byłoby stworzenie tutaj kompleksu sportowo-wypoczynkowego. Największy potencjał w kontekście rekreacji i wypoczynku posiada teren obecnego dworca PKS, leżący w bezpośrednim sąsiedztwie Zamku Lubelskiego oraz terenu działek przy ul. Unii Lubelskiej. Pojawiające się coraz częściej projekty odsłonięcia „ukrytej” pod ziemią Czechówki, wyeksponowania zabytków oraz stworzenia w tym miejscu placu oraz parku, są doskonałym rozwiązaniem przestrzennym dla tej części Lublina. To miejsce stanowiłoby ogromną atrakcję zarówno dla mieszkańców, jak i turystów, a dalsze powiązania ze Starym Miastem, Czwartkiem, Kalinowszczyzną czy nawet Tatarami zachęcałyby do poznawania Lublina. Stworzenie wspólnej koncepcji dla dworca i placu targowego, wzgórza Zamkowego wraz z parkiem oraz terenu zbiegu rzeki z Bystrzycą (wspomnianego wcześniej ogrodu miejskiego ze stawem) byłoby milowym krokiem w planowaniu Lublina oraz ukłonem w kierunku jego mieszkańców i zwiedzających.

Ważnym zadaniem podczas wprowadzenia zmian w obrębie rzek Lublina jest zapewnienie użytkownikom tych terenów bezpieczeństwa podczas wypoczynku. Oświetlenie tras, oczyszczenie i ekspozycja obszarów nadrzecznych, wprowadzenie patroli oraz telefonów alarmowych na ciągach komunikacyjnych, pozwoli na podniesienie jakości rekreacji w Lublinie, a jednocześnie zachęci do uprawnia różnych jej form.

Literatura

- JANECKI J., 1983. Człowiek a roślinność synantropijna na przykładzie Warszawy. Wyd. SGGW-AR, Warszawa.
- JANECKI J., 2003. 1000 zasad projektowania. W: Materiały Katedry Kształtowania Krajobrazu KUL, Lublin [niepublikowane].
- TRZASKOWSKA E., SOB CZAK K., 2007. Walory przyrodniczo-krajobrazowe doliny Bystrzycy w Lublinie. Uniwersytet Przyrodniczy, Wrocław.

THE ROLE OF NATURAL AND LANDSCAPE VALUES OF LUBLIN RIVERS IN RECREATION

Summary. The spatial arrangement of Lublin was conditioned to a large extent by three rivers: Bystrzyca, Czechówka and Czerniejówka. The frequent development of their valleys with service facilities with a simultaneous loss of potential recreation areas and landscape values is a worrying process. The lack of attractiveness conditioning solutions is also noticeable. Only a partial usage

Adamiec P., 2008. Wykorzystanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych dolin rzecznych Lublina w rekreacji. *Nauka Przyr. Technol.* 2, 4, #47.

of the lands' potential prevents an efficient management of the town's recreation system. In the article, on the basis of the research conducted in the rivers' valleys, naturally valuable and recreation areas were indicated. Moreover, the areas which environmental values were lost due to bad improper management were also specified. The conclusions formulated on the basis of the research concern the future development of the river areas of Lublin in context of their recreation potential.

Key words: the culture landscape, the valorization, the recreation and rest in the city

Adres do korespondencji – Corresponding address:

Paweł Adamiec, Katedra Kształtowania Krajobrazu, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ul. Konstantynów 1 H, 20-950 Lublin, Poland, e-mail: paweladamiec@kul.pl

Zaakceptowano do druku – Accepted for print:

7.10.2008

Do cytowania – For citation:

*Adamiec P., 2008. Wykorzystanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych dolin rzecznych Lublina w rekreacji. *Nauka Przyr. Technol.* 2, 4, #47.*